

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับเป็นเวลา 57 ปี (พุทธศักราช 2475 ถึง 2532) ที่ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ถึงแม้จะเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่มีอาจกล่าวได้ว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยประสบความสำเร็จ (ไกลินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, 2532) เพราะนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย ในปีพุทธศักราช 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคนานัปการ อันเป็นเหตุให้การปกครองของไทยเป็นเพียงประชาธิปไตยครึ่งใบ (อรรถพร พงษ์วาท, 2526; ลิขิต อีร์เวคิน, 2528; ภิญโญ สาธร, 2530; ไกลินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, 2532) คือ เผด็จการภายใต้รัฐธรรมนูญ มีบุคคลหรือคณะบุคคลบางกลุ่มบางพวกที่กุมอำนาจทางการเมืองและได้รับผลประโยชน์จากอำนาจนั้น หาใช่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ ซึ่งขัดต่อหลักการของประชาธิปไตย ที่ว่า "ประโยชน์ของประชาชน เป็นใหญ่" (พุทธทาสภิกขุ, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2525 อ้างถึงใน กนก วงษ์ตระหง่าน, 2525)

นอกจากนั้นยังมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้มีผลกระทบต่อประชาธิปไตย เช่น การกบฏ การปฏิวัติ รัฐประหาร และการยุบสภาเพื่อล้มล้างรัฐบาลที่ไร้ประสิทธิภาพ เหตุการณ์เหล่านี้เป็นตัวบั่นทอนความเป็นประชาธิปไตยให้ลดลงไปเรื่อย ๆ เพราะทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นและขาดศรัทธาต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม การที่จะพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไปสู่ความสำเร็จสำหรับประเทศไทยนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพของสถาบันทางการเมืองแล้ว ยังขึ้นอยู่กับประชาชนในประเทศด้วยว่ามีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใด ประชาชนมีบุคลิกภาพที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ ทั้งนี้เพราะหากประชาชนขาดความเชื่อมั่นและขาดศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตย มีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็จะเป็นผลให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยประสบปัญหาและอุปสรรค เช่นที่ผ่านมา

ภิญโญ สาธร กล่าวว่า สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การขาดปัญญาและการขาดการศึกษาโดยเฉพาะ การไม่รู้เรื่องการเมืองการปกครอง แต่ต้องใช้สิทธิเลือกคนที่จะเข้าไปปกครองบ้านเมือง ทำให้ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ไม่มีคุณภาพและไม่ได้รักษาผลประโยชน์ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ด้วยความจริงใจ ซึ่งเป็นปัญหาต่อเนื่องและกระทบกระเทือนต่อระบอบประชาธิปไตยเป็นอันมาก พลตรีสุดสาย หัสติน ณ อุทยาน (สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2525 อ้างถึงในกนก วงษ์ตระหง่าน, 2528) กล่าวยืนยันว่า "การที่บอกว่าการปกครองไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง (จึงไม่เป็นประชาธิปไตย) ที่จริงนั้นไม่ใช่ตัวปัญหา ตัวปัญหาอยู่ที่ว่า ราษฎรยังไม่มีความรู้ นั่นคือ ตัวปัญหาที่ทำให้ไม่เป็นประชาธิปไตย" ดังนั้นการที่จะให้ความรู้หรือการปลูกฝัง ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัย "การศึกษา" เป็นเครื่องมือ เนื่องจากการศึกษาเป็นหัวใจในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมือง และมีบทบาทยิ่งในการสร้างประชาชนให้มีลักษณะเป็นไปตามที่สังคมต้องการ ดังที่สุมินทร์ จุฑาทู (2529) กล่าวว่า การจัดการศึกษานั้นถือว่าเป็นจักรกลในการผลิตบุคลากรให้เป็นผู้มีความรู้และความรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะสร้างสรรค์สังคมนั้นต่อไป ในเรื่องของบทบาทการศึกษาที่มีต่อการเมืองนั้น ภิญโญ สาธร (2530) กล่าวว่า "การเมืองจะพัฒนาไม่ได้ ถ้าไม่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ เพราะการศึกษาช่วยฝึกอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจการเมือง" และ "การเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนต้องมีการศึกษา..."

เหตุผลข้างต้น คงพอที่จะกล่าวได้ว่าประเทศใดก็ตามที่มุ่งใช้ระบอบประชาธิปไตยในการปกครองประเทศ มีประชาชนที่ได้รับการศึกษาจนรู้สำนึกในความเป็นพลเมืองดี ตระหนักค่าในระบอบประชาธิปไตย รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ สามารถพิทักษ์สิทธิของตนและใช้สิทธิเสรีในกรอบของกฎหมายแล้ว ประเทศนั้นย่อมได้พลเมืองดี มีคุณภาพ มีระบบการเมืองที่มั่นคง รัฐบาลมีเสถียรภาพ ดังนั้นการศึกษาจะต้องมีบทบาทรับผิดชอบในการสร้างคุณภาพคุณธรรมเชิงการเมืองแก่ประชาชน ช่วยเลือกสรรพัฒนามนุษย์เข้าสู่ระบบการเมือง ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแก่เยาวชน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชารัฐศาสตร์, 2529; โกลินทร์ รังสยาพันธ์ 2530)

จึงเป็นการเหมาะสมถ้ารัฐจะมุ่งปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ บุคลิกภาพและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนในการศึกษาภาคบังคับด้วยการปลูกสำนึกและศรัทธา เปิดโอกาส

ให้นักเรียนได้เข้าใจและได้ฝึกทักษะตามแนวทางประชาธิปไตยที่แท้จริง เพื่อมีวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยการปรับปรุงหลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน การปฏิบัติ ตลอดจนการสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ ที่จำเป็นให้ดีแล้ว บุคลิกภาพและวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยก็จะเกิดขึ้นกับนักเรียนได้ โดยผลผลิตของรัฐในระดับพื้นฐาน เหล่านี้จะมา เป็นฐานของประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพ (กิตติ อมตชีวิน ,2522) ซึ่งเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลในการสนับสนุนและสร้าง เสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข

จากที่กล่าวข้างต้น จะ เห็นว่าการจัดประสบการณ์การเรียน ในการศึกษาภาคบังคับ ให้สอดคล้องกับสภาพการ เมืองในระบอบประชาธิปไตยมีความสำคัญมาก เนื่องจาก เท่าที่ผ่านมาได้มีการจัดประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในหลักสูตร เฉพาะตามทรรศนะของนักการศึกษา ซึ่งมีความรู้ ความ เข้าใจและประสบการณ์วิถีทางการ เมืองระบอบประชาธิปไตย ที่อาจจะมิได้เฉพาะต่างไปจากผู้เชี่ยวชาญทางการ เมืองการปกครอง นอกจากนี้ในปัจจุบั้นประเทศไทยมี ระบอบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนให้ความสนใจมากขึ้น ดังรายงานการวิจัยของ ชนิดา รัชภัลเมืองและคณะ ม.ล.พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์และคณะ กระทรวงศึกษาธิการ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องให้ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยใน ความหมายที่เป็นจริงและถูกต้อง มีรายละเอียดมากขึ้น และการคาดการณ์ไปถึงอนาคตในการจัดประสบการณ์การเรียนด้าน ประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับจะ เป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาการศึกษา และเป็น ประโยชน์ในการพัฒนาการ เมืองการปกครองรวมทั้งการพัฒนาประเทศด้วย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ ศึกษาทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการ เมืองการปกครองที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อประสบการณ์ การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542 โดยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi Techniques) ซึ่งเป็นเทคนิคที่สามารถรวบรวมทรรศนะของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญได้อย่าง เป็นระบบและน่าเชื่อถือ รวมทั้งเป็น เทคนิคที่สามารถแสดงแนวโน้มในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในช่วงระยะเวลา 10 ปี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการ เมืองการปกครองที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อ ประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542 ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ในพุทธศักราช 2542
- 1.2 บุคลิกภาพของคนไทยที่จะส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย ในพุทธศักราช 2542
- 1.3 แนวทางในการพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียนในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542
- 1.4 บทบาทของครูในการส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียน ในพุทธศักราช 2542
- 1.5 เนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยที่ควรจัดให้แก่ นักเรียนในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542

2. ทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครองที่จะศึกษาตามเทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (Delphi Techniques) คือ ในปีพุทธศักราช 2542 เป็นระยะเวลาที่จะสามารถมองภาพอนาคตได้ และข้อมูลที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในระยะเวลา 10 ปีข้างหน้า

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญตอบแบบสอบถามนี้ด้วยความจริงใจและมีอิสระอย่างเต็มที่
2. การแสดงทัศนคติของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเป็นทัศนคติส่วนบุคคลของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นตัวอย่างประชากรในการวิจัยนี้เท่านั้น
3. ทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญที่คาดการณ์ไปถึงอนาคต อยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ในอีก 10 ปีข้างหน้าประเทศไทยจะยังคงปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ทรรศนะ หมายถึง ความเชื่อ ความคิดหรือการแสดงความคิดวิเคราะห์โดยใช้หลักพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง

ผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง หมายถึง ผู้ที่เป็นหรือเคยเป็นนักการเมือง และผู้ที่มีประสบการณ์การสอนไม่ต่ำกว่า 3 ปี ในสถาบันอุดมศึกษาไทย คณะรัฐศาสตร์ ภาควิชาการปกครอง หรือสาขาวิชาการปกครอง

ประชาธิปไตย หมายถึง ระบบที่เน้นในศักดิ์ศรีของบุคคล สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค โดยถือว่าอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจมาจากคนส่วนใหญ่

บุคลิกภาพประชาธิปไตย หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่ยึดมั่นในหลักและกติกายของการปกครองแบบประชาธิปไตย เคารพในศักดิ์ศรี ความเสมอภาคและเสรีภาพของบุคคลสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการปกครอง มีสำนึกในหน้าที่พลเมือง รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ ใ้วางใจผู้อื่น และไม่มีจิตใจแบบเผด็จการ

ประสบการณ์การเรียนรู้ด้านประชาธิปไตย หมายถึง เนื้อหาสาระ ทักษะ เจตคติ และลักษณะนิสัยที่ส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งจำเป็นที่นักเรียนควรจะได้รับจากการมีส่วนร่วมในการศึกษา

การศึกษาภาคบังคับ หมายถึง การศึกษาระดับหนึ่งที่รัฐบังคับให้ทุกคนในวัยเรียนเข้ารับการศึกษโดยใช้เกณฑ์อายุหรือชั้น เรียนที่กำหนดให้เรียน

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทราบทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญต่อการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ในพุทธศักราช 2542
2. เป็นแนวทางในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พุทธศักราช 2542
3. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาการศึกษาและการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พุทธศักราช 2542

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเป็นหัวใจในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ โดยเฉพาะการศึกษาในระดับประถมศึกษา ถือเป็นรากฐานเบื้องต้นที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาในระดับนี้เป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งรับผิดชอบในการให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติที่สำคัญที่สุด รัฐบาลทุกสมัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาในระดับนี้ จึงพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับนี้ให้ได้มาตรฐานและมีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้น

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีปัญหาค้าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พบว่า ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจและความสำนึกในระบอบประชาธิปไตย จึงทำให้ประชาธิปไตยในเมืองไทยไม่สามารถพัฒนาก้าวหน้าได้อย่างที่ควรจะเป็น นักการศึกษาเชื่อว่า "การศึกษา" จะสามารถแก้ปัญหาค้าง ๆ ได้ จึงมุ่งหวังให้การศึกษาแก่เยาวชนซึ่งจะเติบโตเป็นพลเมืองของชาติต่อไปในอนาคต ให้มีคุณลักษณะที่คาดว่าจะแก้ปัญหาค้าง ๆ ได้ นักการศึกษาเชื่อว่า หากต้องการให้เกิดการพัฒนาไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงแล้วนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัย "การศึกษา" เป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตประชาธิปไตย

ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจกับคำว่า "ประชาธิปไตย" เสียก่อนว่า ธรรมชาติของแต่ละฝ่าย เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยเพียงใด ตรงกันหรือไม่ จากนั้นจึงเป็นเรื่องของการคาดการณ์เกี่ยวกับประชาธิปไตย บุคลิกภาพประชาธิปไตยที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย บทบาทของครูในการส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย ความหมายของประสบการณ์การเรียนรู้ ประเภทและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย

ท้ายสุด เป็นเรื่องของการจัดการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 กับประชาธิปไตย และแนวโน้มการขยายการศึกษาภาคบังคับ ในพุทธศักราช 2542

ประชาธิปไตย

ในปัจจุบันนี้ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" ในความหมายที่แตกต่างกัน และแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (อุทัย ทิรัญโต, 2524) อีกทั้ง "ประชาธิปไตย" ก็ไม่ใช่คำไทยแท้ ๆ ไม่ได้เกิดมาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย แต่นำมาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวตะวันตกที่มีพื้นฐานแตกต่างจากคนไทย การพิจารณาถึงความหมายของ "ประชาธิปไตย" ในเชิงปฏิบัติการยังมีความสับสนอยู่ไม่น้อย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาจะขอลำถึงประชาธิปไตยใน 3 ความหมาย คือ ความหมายตามคำศัพท์ ความหมายตามทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง และความหมายตามทรรศนะของนักการศึกษา

1.1 ความหมายตามคำศัพท์

"ประชาธิปไตย" นั้น แผลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งมาจากภาษากรีกสองคำคือ Demos แปลว่าประชาชน (The people) กับ Kratein แปลว่าการปกครอง (To Rule) รวมกันเป็น Demokratia แปลว่า การปกครองโดยผู้ถูกปกครอง (Rule by the ruled) หรือการปกครองโดยประชาชน (Government by the people) (สุนทร จันทร์ศรี, ม.ป.ป.) ส่วน สุชีพ ปุญญานุภาพ (2511) กล่าวถึงประชาธิปไตยว่า

ประชาธิปไตยแยกออกเป็น ประชา กับ อธิปไตย แปลว่า ประชาชนเป็นใหญ่ เป็นคำที่ถอดได้ใกล้เคียงกับคำอังกฤษมาก คือ คำอังกฤษที่ว่า Democracy มาจากภาษากรีกว่า Demokratia อีกชื่อหนึ่ง ภาษากรีกคำนี้แยกได้ดังนี้ Demos แปลว่า ประชาชน Kratia แปลว่า อำนาจ เมื่อแปลรวมกันก็ตรงกับคำอังกฤษว่า People's power (อำนาจของประชาชน) ซึ่งแตกต่างจาก Austin Ranney (1962 อ้างถึงในบรรพต วีระสัย, 2527) คือ Democracy มีรากศัพท์ดั้งเดิม จากภาษากรีก คือ Demos (ประชากร) กับ Kratos (การปกครอง) แปลตามตัวหนังสือคือ "การปกครองโดยประชาชน"

จากนิยามศัพท์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้นมีมานานแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เท่าที่ปรากฏแน่ชัด นครรัฐกรีก โดยเฉพาะนครเอเธนส์นั้น เคยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่สมัย 200 ปี ก่อนคริสต์ศักราช (โกลินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, 2532) แต่ สุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ มีความเห็นสอดคล้องกับบรรพต วีระสัย (2527) ว่า ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) เริ่มมีมาประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล

ลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตยคือ การยึดหลักว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนหรืออำนาจอธิปไตยสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชน ประชาธิปไตยเริ่มแรกของกรีกในขณะนั้นเป็นประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) ได้แก่ การที่ยอมให้พลเมืองชายทุกคนที่บรรลุนิติภาวะ (20 ปี) หรือสามารถจับอาวุธป้องกันประเทศได้มีสิทธิเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยทุกคน โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาประชาชนซึ่งทำหน้าที่เป็นสถาบันสูงสุดในการแสดงเจตจำนงของรัฐ การที่นครรัฐกรีกต่าง ๆ สามารถปฏิบัติระบอบประชาธิปไตยโดยตรงได้นั้น เป็นเพราะว่าบรรดานครรัฐแต่ละรัฐมีอาณาบริเวณไม่กว้างขวาง และจำนวนประชากรไม่มากนัก ไม่มีอุปสรรคแต่อย่างใดในการที่จะให้พลเมืองอายุถึงเกณฑ์ ทุกคนมีส่วนร่วมในการประชุมสภาประชาชน

"ประชาธิปไตย" ในลักษณะนี้มีต้นกำเนิดหรือได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักปราชญ์ ชาวกรีก นักปราชญ์คนสำคัญสมัยกรีกโบราณที่ให้แนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยคือ เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ความคิดของเพลโตที่สำคัญคือ ความคิดที่เน้นถึงการมีผู้ปกครองที่มีความรู้ ความสามารถและคุณธรรม ใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อจัดการให้ประโยชน์สุขแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยส่วนรวม แนวคิดนี้เน้นที่จุดมุ่งหมายของการปกครองเป็นสำคัญ สำหรับอริสโตเติลให้ความหมายของการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ว่าการปกครองโดยคนจำนวนมาก (ประชาธิปไตย) ดีกว่าการปกครองโดยคนจำนวนน้อยเพราะคนจำนวนมากเมื่อพิจารณาถึงความสามารถ ประสบการณ์ ความสุขุมรอบคอบ โดยทั้งหมดรวมกันแล้วมีมากกว่าของคนจำนวนน้อย

จากแนวคิดของเพลโตและอริสโตเติล ทำให้เราเห็นว่า ประชาธิปไตย โดยวิวัฒนาการของตะวันตกสามารถพิจารณาได้ 2 ด้านคือ ด้านแรกเน้นจุดมุ่งหมายของประชาธิปไตย คือการใช้อำนาจอธิปไตยต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อประชาชนโดยส่วนรวม เรียกแนวคิดนี้ว่า "หลักการประชาธิปไตย" (Principle Democracy) หรือ "ประชาธิปไตยแบบเพลโต (Platonic Democracy) ด้านที่สองเน้นถึงกระบวนการหรือขั้นตอนของการใช้อำนาจประชาธิปไตย เรียกแนวคิดนี้ว่า "กระบวนการประชาธิปไตย" (Process Democracy) หรือ "ประชาธิปไตยแบบอริสโตเติล (Aristotelian Democracy) (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2528)

สำหรับในภาษาไทย คำว่า "ประชาธิปไตย" มาจากคำภาษาสันสกฤตสองคำคือ ประชา รูปศัพท์เต็มได้แก่ ประชา แปลว่า ลูกชาย ลูกสาว ราชนคร หรือประชาชนส่วนอีกคำหนึ่งคือ อธิปไตย รูปศัพท์เต็มได้แก่ อธิปติ แปลว่า เจ้าของ เจ้านาย พระราชาหรือความเป็นใหญ่อย่างยิ่ง เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงมีความหมายว่า ประชาชนเป็นใหญ่อย่างยิ่ง "ประชาธิปไตย" เป็นศัพท์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์สมัยดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรเป็นผู้บัญญัติขึ้น (สุนทร จันทรตรี, ม.ป.ป.)

1.2 ความหมายคามทรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2511) วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น (2524) และสมบุรณ์ สุขสำราญ (2527) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ประชาธิปไตยหมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่ง ทินพันธ์ นาคะตะ (2517) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการออกกฎหมายโดยผ่านสภามิติบัญญัติ ใช้อำนาจบริหารโดยผ่านฝ่ายบริหาร และใช้อำนาจตุลาการโดยผ่านทางศาล ทั้งนี้การใช้อำนาจนั้นอาจกระทำโดยตรงหรือโดยอ้อม และจะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน

ส่วน เอนก สิทธิประศาสน์ (2527) กล่าวถึงประชาธิปไตยว่า หมายถึง ระบอบการปกครองประเทศระบอบหนึ่ง ซึ่งเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน คำว่า ประชาชน ในที่นี้มีได้หมายความว่า เฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่หมายถึงปวงชนทั้งชาติ ซึ่งปวงชนเหล่านี้ย่อมมีสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบในการปกครองแผ่นดินอย่างเสมอภาคกัน และจากสรุปผลการสัมมนาผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงมหาดไทย (2527) มีข้อความบางตอนกล่าวถึง ประชาธิปไตยว่า เป็นระบบการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนซึ่งพิจารณาได้จากการยึดหลักการปกครองโดยประชาชน เพื่อประชาชน ผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจมาจากประชาชน จะต้องบริหารประเทศได้ มีความรับผิดชอบต่อประชาชน และมีความมุ่งหมายในการปกครองเพื่อประโยชน์สุข หรือผลประโยชน์ของประชาชนโดยรวม

H.J. Laski (1940) กล่าวว่า "เนื้อแท้ของประชาธิปไตยก็คือ ความปรารถนาของมนุษย์ที่จะยอมรับนับถือและรักษาไว้ซึ่งความสำคัญของตัวเอง รวมตลอดทั้งความเสมอภาคระหว่างบุคคลในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

C.E. Merriam (1939) ได้กล่าวไว้ว่า "ประชาธิปไตยเป็นแนวความคิดและการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่ความผาสุกร่วมกันของปวงชน โดยมีเจตนาร่วมกันของปวงชนนั้นเอง เป็นเครื่องนำทาง หัวใจของประชาธิปไตยจึงอยู่ที่ "ความสุขร่วมกัน" ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก เพราะครอบคลุมไปถึงเสรีภาพทางการเมือง มาตราฐานการครองชีพในระดับที่ดี การให้การศึกษาและปลูกฝังอบรมที่เสริมสร้างบุคลิกภาพของมนุษย์ และการกระจายผลผลิตทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งไปสู่ชุมชนโดยมีชักร้า"

C.C. Robee, T.J. Anderson and C.Q. Christol. (1957 อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึงปรัชญาของสังคมมนุษย์ หรือวิถีชีวิตที่ยึดถืออุดมคติ และหลักการบางประการที่กำหนดแบบแผนแห่งพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม ในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

จากความหมายที่หลากหลายของประชาธิปไตยดังกล่าวข้างต้น กระมล ทองธรรมชาติ (2519) และ ชัยอนันต์ สมทวณิช (2523) จึงแบ่งประชาธิปไตยออกเป็น 3 ฐานะ ด้วยกันคือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

1) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์

กระมล ทองธรรมชาติ (2519, 2524) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึง ความเชื่อ ความยึดมั่นของบุคคลซึ่งประกอบด้วยหลักการคือ ความเสมอภาคของบุคคลทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการที่บุคคลมีเสรีภาพในการกระทำต่าง ๆ ได้ตามความสมัครใจ เช่น เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา เป็นต้น ครบถ้วนที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ สุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ (2529) ที่ว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยยึดหลักการสำคัญในเรื่องความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพควบคู่กัน

นอกจากนี้ กระมล ทองธรรมชาติ (2524) กล่าวว่า พื้นฐานของอุดมการณ์ประชาธิปไตยยังสามารถพิจารณาได้ในแง่ดังต่อไปนี้

1. การมีศรัทธาในสติปัญญาของมนุษย์และ เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้หลัก เหตุผลในการพิจารณาตัดสินปัญหาความ เป็นอยู่ของมนุษย์เอง

2. ความเชื่อในความสามารถและการมีเหตุผลของมนุษย์นำไปสู่การสนับสนุนเสรีภาพในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการรวมเป็นสมาคม เสรีภาพในการนับถือศาสนา ฯลฯ

3. ความเชื่อในความเสมอภาคของบุคคลในสังคมที่ควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกันจากการปฏิบัติงานของรัฐ จากกฎหมายต่าง ๆ โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ

ซึ่ง ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ได้เพิ่มเติมพื้นฐานอุดมการณ์ประชาธิปไตยไว้อีก 3 ประการ คือ

1. อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่ที่ปวงชน มาจากปวงชน
2. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอมของประชาชน
3. สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายคือการคุ้มครองชีวิตทรัพย์สินเพื่อช่วยให้คนสามารถแสวงหาความสุขได้

อุทัย หิรัญโต (2524) ได้เพิ่มเติมว่า นอกจากจะเน้นในเรื่อง สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคแล้ว สิ่งที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยต้องเน้นคือ ในเรื่องของ การแสวงหาความจริงในหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม การประนีประนอม และการปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ แต่รักษาสิทธิของชนกลุ่มน้อย

2) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ให้ความหมายประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองว่า "เป็นการจัดรูปการปกครองกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง บทบาท อำนาจ และหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง ตลอดจนวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจหาข้อขัดแย้งในทางปฏิบัติตามแนวความคิดประชาธิปไตย" ซึ่งแตกต่างกับความหมายของวิสุทธิ โปธิแทน (2524) ที่ให้ไว้ว่า

"ประชาธิปไตยรูปการปกครอง (Form of Government) หรือระบบการเมือง (Political System) คือมีองค์การต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการปกครอง เช่น การมีสภาผู้แทน มีพรรคการเมือง เปิดโอกาสให้คนเข้ารับราชการ (โดยมีคุณสมบัติครบถ้วน) ศาลมีอิสระจากฝ่ายบริหาร และนิติบัญญัติ หรือรัฐบาลต้องร่วมรับผิดชอบในการบริการต่อสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ เป็นต้น"

ซึ่งสอดคล้องกับ กมล สมวิเชียร (2516 อ้างจาก Aristotle) และจรรยา สุภาพ (2514) ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า ประชาธิปไตย เป็นระบบการเมืองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และเสมอภาคกันโดยเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครอง พิจารณาคัดสิน ญัตติาร่วมกัน และเป็นผู้เลือกตัวแทนในการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง เช่นเดียวกับ ออสติน แรนนี (Austin Ranney, 1958)

นอกจากนี้ ทยุค แสงอุทัย (2517) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึง ระบอบการปกครองตนเอง โดยประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง กล่าวคือ ถ้าพิจารณาจากแง่ของราษฎร มี 3 ประการ คือ ประชาธิปไตยโดยตรง ได้แก่ การที่ให้ราษฎรออกเสียงลงมติในบรรดาภารกิจโดยตรง ประชาธิปไตยโดยอ้อม หรือทางผู้แทนราษฎร และประชาธิปไตยแบบผสม

บรรพต วีระสัย, สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์ และบวร ประพฤติ (2522) ได้รวบรวมคำนิยามของประชาธิปไตยไว้ 7 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับ เอนก สิทธิประศาสน์ (2527) คือ

1. การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน
2. การปกครองซึ่งรัฐบาลมีอำนาจจำกัด
3. การปกครองโดยเสียงของคนส่วนมาก โดยไม่ลิมสิทธิของคนส่วนน้อย
4. การปกครองโดยหลักนิติธรรม
5. การปกครองที่ถือว่าเสียงของประชาชนเป็นเสียงสวรรค์
6. การปกครองซึ่งเน้นในเรื่องความเสมอภาค โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนเป็นผู้นำ

โดยทัดเทียมกันได้

7. การปกครองที่เจริญรอยตามพุทธสุภาษิตที่ว่า "ปชาสุข มหคตม"

สรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ชอบธรรมในการใช้อำนาจการปกครองมาจากการให้ความยินยอมของประชาชน (Government by consent) การมีรัฐบาลที่ประกอบด้วยตัวแทนของประชาชน (Representative Government) ซึ่งให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนโดยทั่วไป (Universal Suffrage) โดยผ่านการเลือกตั้งที่มีระยะเวลาจำกัด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถทบทวนตรวจสอบการปฏิบัติงานของตัวแทนที่ได้รับมอบอำนาจให้ไปทำหน้าที่แทนได้ ส่วนวิธีการซึ่งใช้ในการตัดสินใจพิพาทข้อขัดแย้งที่กลุ่มชนมีความเห็น หรือผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกันนั้นก็ให้หลักของเสียงข้างมาก (Majority Rule) เป็นเกณฑ์ แต่สนับสนุนสิทธิของส่วนน้อยที่จะแสดงความคิดเห็นคัดค้านได้อย่างเสรี และปกป้อง

คุ้มครองสิทธิของส่วนน้อย (Minority right) ส่วนสถาบันทางการเมืองซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้แก่ พรรคการเมือง รัฐสภา ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ที่มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกัน ให้เป็นไปในลักษณะที่มีความเป็นอิสระในแต่ละสถาบันมากที่สุด และให้มีการถ่วงดุลอำนาจของกันและกัน

3) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ใกล้เคียงกับอุดมการณ์ ประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใด ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต (way of life) ของประชาชนในประเทศนั้น ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับและยึดเอาหลักแห่งความเท่าเทียมกัน เป็นแนวในการดำเนินชีวิต และการต่อสู้เพื่อรักษาเสรีภาพ ตลอดจนให้ความสนใจในกิจการบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอแล้ว การปกครองประเทศนั้นก็ย่อมจะเป็นประชาธิปไตยได้ (ฉันทนา ธีัญะ เศรษฐ 2530) บุคคลที่จะอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุขและความสำเร็จจะต้องมีวิถีทางในการดำเนินชีวิตและมีคุณลักษณะดังที่ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร (2520) บรรยายว่า จะต้องเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ต้องเคารพกฎหมาย และให้ความร่วมมือประกอบกิจกรรม เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และพยายามแก้ไขค่านิยมของสังคมและสร้างค่านิยมใหม่ในระบอบประชาธิปไตย สำหรับ อมร รักษาสัตย์ (2514) ได้กำหนดคุณลักษณะของบุคคลในระบอบประชาธิปไตย ว่า จะต้องนับถือความเสมอภาค เสรีภาพของบุคคล และนับถือความสำคัญของแต่ละคน เคารพและให้เกียรติบุคคลที่สร้างความสำเร็จได้ด้วยตนเอง ส่วนพนั สะเพียรชัย (2516) กล่าวว่า บุคคลที่ยึดมั่นในคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย ต้องเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีความอดทนต่อการขัดแย้ง รู้จักประมาณตน มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ และมีความสุขรอบคอบในการแก้ปัญหา ซึ่งตรงกับความคิดของ กมล สมวิเชียร (2516) ที่เน้นในเรื่องการยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น การเป็นคนหนักแน่น ไม่หุนเหว และมีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น ในขณะที่ สาโรช บัวศรี (2508) ให้คุณสมบัติของบุคคลที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขว่า จะต้องเป็นผู้ที่มี คารวธรรม สามัคคีธรรม และมีบุญธรรม คือต้องรู้จักการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันทำงานและมีบุญเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ และวีรยุทธ วิเชียรโชติ (2517) ได้เพิ่มเติมว่า บุคคลที่จะอยู่ในสังคมประชาธิปไตย ต้องมีวินัยธรรม คุณธรรม และสันติธรรม (2517) หมายความว่า การอยู่ในสังคมต้องรู้จักขอบเขต กติกา สำนึกในหน้าที่ มีศีลธรรมและไม่เอาวัดเอาเปรียบคนอื่น มุ่งประสานประโยชน์ในสังคมให้มากที่สุด

มีรูปผล ชันตโชย (2519) ให้ทรรศนะ เรื่อง ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต ว่า "สามารถพิจารณาได้จากค่านิยม ทัศนคติแนวความคิดและความเชื่อ เป็นสิ่งกำหนดหลักเกณฑ์ และแนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของบุคคล" ซึ่งสอดคล้องกับวิสุทธิ โภธิแทน (2514) ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2523) สุวณีย์ ทองนพ (2527) และสุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ (2529) ที่ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า วิถีชีวิต แบบประชาธิปไตยต้องประกอบด้วย

1. การมีเหตุผล ขันติธรรม และใจกว้างที่จะพิจารณามิใช่หาต่าง ๆ ด้วยวิचारณญาณ
2. การเคารพสิทธิและเสรีภาพซึ่งกันและกัน อันได้แก่การเคารพในความ เป็นมนุษย์ การเคารพในความสามารถของบุคคล และการยอมรับความ เสมอภาคระหว่างบุคคล
3. การตกลงในความคิด เห็นที่แตกต่างกันอย่างสันติวิธี ด้วยการถกเถียงประนีประนอม ความคิด เห็นและมีความอดกลั้น
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภาพภายใต้กฎหมาย และไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐโดย ไม่จำเป็น
5. ความมีระเบียบวินัย
6. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

เมื่อพิจารณาความหมายของประชาธิปไตยทั้ง 3 ฐานะ คือ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองและประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิตแล้ว พบว่า ประชาธิปไตยทั้ง 3 ฐานะคือ อุดมการณ์การปกครอง และวิถีชีวิตจำเป็นที่จะต้องไปด้วยกัน เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกัน เป็นปัจจัย ต่อกัน เพราะฉะนั้นการเมืองการปกครองไทยจะเป็นประชาธิปไตยขึ้นมาได้นั้น จึงมีไข้อยู่เพียงที่มีรัฐธรรมนูญ เป็นประชาธิปไตยเพียงประการเดียว แต่จำเป็นต้องปลูกฝังให้ประชาชนส่วนใหญ่รู้จักและมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่แท้จริงด้วย รวมทั้งมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตยจึงจะมีเสถียรภาพ และประสิทธิภาพ

1.3 ความหมายตามทรรศนะของนักการศึกษา

สาโรช บัวศรี (2520) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยในแง่ของกระบวนการศึกษาดังนี้

ภาวะธรรมคือ การให้เกียรติซึ่งกันและกันทั้งกาย วาจาและความคิด รวมถึงการเคารพในสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

สามัคคีธรรม คือ การแข่งขันกัน ร่วมงานกัน และประสานงานกัน

ปัญญาธรรม คือ ความเชื่อมั่นในวิถีทางแห่งปัญญา มีเหตุผลในการทำงาน การค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องที่ถูกต้องมาใช้ในการทำงาน

นอกจากนี้ พงษ์ สะเพียรชัย (2524) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยเพิ่มเติมพอสรุปได้ว่า

1. เชื่อในหลักของเหตุผล
2. บุคคลเกิดมามีสิทธิเท่าเทียมกันตามนัยแห่งกฎหมาย
3. แหล่งของอำนาจทั้งปวง คือประชาชนทั้งหมด
4. โครงสร้างของสังคมลบล้างกันตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลได้ตามความเหมาะสม
5. นิยมความเคารพในสิทธิและเอกสิทธิ์ของบุคคล นิยมในหลักของความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ
6. มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างอิสระทำให้เพิ่มพูนความรู้ และความสามารถในการแก้ปัญหา
7. มีการประสานงานที่ดี ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน
8. กลุ่มผู้นำและกลุ่มผู้ตามประชุมวางแผนร่วมกันแล้วแบ่งงานกันไป ตามความสามารถและความรับผิดชอบ
9. เน้นในการฝึกให้พึ่งตนเอง อิสระภาพ การใช้เหตุผล เคารพในสิทธิของผู้อื่นรักษาสิทธิของตนและความยุติธรรม
10. มีวินัยในตนเอง มีความยุติธรรม รับผิดชอบ มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีจิตใจกว้างขวาง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนเองได้ มีอิสระ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เชื่อในหลักของเหตุผล และแก้ปัญหาด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์

สุนทร ชันทรศรี (ม.ป.ป.) เป็นนักการศึกษาอีกผู้หนึ่งที่ให้ความหมายของประชาธิปไตยทั้งในความหมายแคบและความหมายกว้างดังนี้